

Л. М. Попова

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту

Харківського національного університету будівництва та архітектури

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню особливостей правового регулювання соціального підприємництва в Україні, шляхів розвитку вказаного виду підприємницької діяльності, зокрема можливостей надання державою пільг, інвестицій, кредитів суб'єктам соціального підприємництва. Проаналізовано закордонний досвід розвитку законодавчої бази для соціального підприємництва та можливості його застосування в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, соціальне підприємництво, податкові пільги, пільгове кредитування, соціальне інвестування.

Постановка проблеми. В економічно розвинених країнах світу соціальному підприємству відводиться надзвичайно важлива роль, оскільки його розглядають як інструмент боротьби з бідністю та безробіттям. Соціальна сфера, на яку покладено вирішення низки першочергових завдань, є особливо важливою на сучасному етапі функціонування нашої держави в умовах анексії Криму та бойових дій на Сході країни. До таких важливих завдань відносять: досягнення гідного рівня матеріального добробуту й умов життя населення; забезпечення максимальної продуктивної зайнятості населення, підвищення якості й конкурентоспроможності робочої сили; забезпечення прав і соціальних гарантій сімей; підтримка соціально найвразливіших верств населення; підвищення народжуваності та зниження смертності населення, збільшення тривалості життя [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціального підприємництва займалися такі вчені, як Б. Андерсон, Д. Барштейн, Дж. Вей-Скіллерн, М. Діз, С. Елворт, В. Кокоть, Дж. Макклург, Дж. Майр, В. Никифоров, Дж. Остін, Г. Сефенсон, В. Смаль, Ф. Спреклі, Ж. Сэй, Й. Шумпетер та інші. Однак чимало питань щодо правового регулювання соціального підприємництва в сучасних умовах потребують подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання соціального підприємництва в Україні та шляхів його розвитку з допомогою державної підтримки.

Виклад основного матеріалу. У закордонних країнах соціальне підприємництво як явище існує ще з початку XIX століття. Так, на думку Дж. Макклурга першими проявами (прообразами) соціального підприємництва були звичайні монастирі, які виступали притулком для соціально незахищених верств населення, церковні школи, які створені завдяки коштам громади чи меценатів, лікарні, будинки для літніх людей, які виконували свою соціальну місію [2].

У сучасних умовах господарювання соціальне підприємництво набирає значної популярності у зв'язку з тим, що сприяє задоволенню соціально-економічних потреб населення. Сам термін «соціальне підприємництво» є порівняно новим, оскільки виник наприкінці XX століття, та об'єднав проведення традиційного підприємництва, метою якого є отримання прибутку, та вирішення соціальних потреб.

В. Смаль, В. Кокоть вважають, що основна відмінність між соціальним та комерційним підприємництвом пов'язана з метою діяльності або з тим, що підприємство намагається примножити. Тобто для бізнес-підприємців головною метою є примноження прибутку чи багатства акціонерів, тоді як для соціальних підприємців – це соціальні зміни, які розв'язують нагальні проблеми, що недооцінені чи проігноровані іншими інституціями (державними установами, бізнес-структурами тощо) [3, с. 69–74].

Д. Барштейн зазначає, що соціальне підприємництво – це процес, з допомогою якого громадяни створюють або трансформують установи для розв'язання таких соціальних проблем, як

бідність, неграмотність, деградація довкілля, порушення прав людини, корупція, з метою покращення життя багатьох людей [4, с. 1]; спрямоване на інноваційну, суттєву та позитивну зміну у суспільстві на умовах самоокупності, пом'якшення та розв'язання соціальних проблем [5].

В. Никифорак виділяє три основні аспекти, які відіграють важливу роль у формуванні та розумінні сутності соціального підприємництва: 1) соціальну спрямованість; 2) підприємницький підхід; 3) фінансову стабільність [6, с. 321–324].

Згідно з даними Європейської асоціації соціального права (European Social Enterprise Law Association), упродовж останніх років у європейських країнах спостерігається бум розвитку законодавчої бази для соціального підприємництва. Уряди країн самостійно визначають, як регулюватимуть цю галузь. Так, в Іспанії, Португалії, Франції, Греції, Хорватії соціальне підприємство може існувати виключно у формі соціальних кооперативів. У Великій Британії введено в обіг спеціальний різновид – компанію, що працює в інтересах громади (таких у країні діє понад 13 тисяч). Уряди Бельгії, Данії, Фінляндії, Люксембургу, Словенії ухвалили закони, що визначають умови, за яких оператор, що працює в будь-якій легальній формі, може отримати статус соціального підприємства. У цих країнах статус соціального підприємства можуть отримати не лише кооперативи чи приватні компанії, а й громадські, волонтерські, благодійні організації та фонди. У Латвії у 2017 р. ухвалено закон (набрав чинності у березні 2018 р.), який визначає, що соціальні підприємства можуть існувати тільки у формі товариства з обмеженою відповідальністю. В Україні, за відсутності відповідної законодавчої бази, соціальні підприємства працюють у різних організаційних формах діяльності [7].

У національній мережевій організації для представництва соціальних підприємств у Великій Британії (Social Enterprise UK), наводять такі характеристики соціального підприємництва: а) виконання чіткої соціальної та/або природоохоронної місії, зафіксованої у керівних документах; б) створення більшості своїх доходів завдяки торгівлі; в) реінвестування більшої частини свого прибутку; г) незалежність від держави; д) управління під контролем більшості в інтересах соціальної місії; е) підзвітність і прозорість [8]. Доцільно зазначити, що у Великій Британії соціальні підприємства мають соціальну та екологічну спрямованість.

У сучасній Україні підприємництво вважається соціальним, якщо:

- воно допомагає людям, які перебувають в складній життєвій ситуації (наприклад, працевлаштовує переселенців, яким довелося залишити свою територію, де відбуваються воєнні дії);

- частина прибутку інвестується в соціальну сферу, щоб вирішити, різного роду проблеми, у тому числі викликані війною;

- одночасно виконуються обидві функції.

Проте доцільно зазначити, що соціальне підприємництво – це гібридний вид діяльності, що поєднує громадський сектор (де залучаються волонтери та активісти) й бізнес. Тому інформованість громадян щодо соціального підприємництва може здійснюватися у напряму розвитку неприбуткових організацій або розвитку бізнесу. У першому випадку доцільно надавати інформацію про бізнесові принципи та доводити окупність соціальних проектів, в іншому випадку – варто робити акцент на мотивацію для підприємців.

Оскільки загальними принципами господарювання в Україні є забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою всіх суб'єктів господарювання, свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом, забезпечення соціальної спрямованості економіки, захист національного товаровиробника та інше [9, с. 8], здійснення соціального підприємництва є досить доцільним та необхідним в сучасних умовах розвитку держави. Можна стверджувати, що соціальне підприємництво – бізнес майбутнього, оскільки люди, які ним займаються більш усвідомлені у викликах сьогодення та соціально відповідальні.

Одним з напрямків діяльності потужних приватних підприємств є створення фондів, з яких фінансується надання різноманітних видів соціальної підтримки, освітніх та наукових програм тощо. І хоча деякі науковці зазначають, що в європейських країнах соціальні підприємства дотаційні і залежні від донорів (інвесторів) та держави, а у США прибуток є головним критерієм успішності соціального підприємства [10], все ж таки статистичні дані підтверджують той факт, що фінансування соціального підприємництва у США також часто відбувається завдяки створеним фондам. Так, за різними даними у США зареєстровано понад 65 тис. фондів, а у країнах Європи – від 80 до 100 тис. фондів [11].

Оскільки поняття «соціальне підприємство» офіційно не закріплено в нормативно-правовому полі України, то діяльність суб'єктів соціального підприємництва регулюється законодавством, що стосуються підприємств чи організацій відповідно до організаційних форм юридичної особи, за якими вони зареєстровані [12]. Результати дослідження показали, що наявні соціальні підприємства оформлені юридично як: 1) фізичні особи-підприємці, 2) громадські організації, 3) підприємства громадського об'єднання, 4) приватні підприємства, 5) товариства з обмеженою відповідальністю, 6) благодійні організації, 7) організації громадського об'єднання, 8) державні підприємства, 9) сільськогосподарські кооперативи та 10) громадські спілки [13].

Така багатоманітність соціальних підприємців породжує й чисельні перепони на шляху функціонування та розвитку, більшість з соціальних підприємців потребують державної підтримки у вигляді різного роду пільг, інвестицій, кредитів тощо.

У міжнародному дослідженні «Карта соціальних підприємств та їхніх екосистем у Європі» зазначено, що дуже мало країн запроваджують спеціальні податкові пільги для соціальних підприємств, та вказано, що такі податкові пільги можуть існувати для звільнених від податку неприбуткових організацій, для інтеграційних підприємств (WISE), якщо це поняття існує в країні, для здійснення певних форм діяльності. Але у більшості випадків соціальні підприємства оподатковуються відповідно до основної організаційної форми діяльності [7]. Однак, слід зазначити, що Україна перебуває на такому етапі свого розвитку, коли для її подальшого розвитку необхідні значні інвестування та надання пільг суб'єктам підприємницької діяльності, в тому числі у сфері соціального підприємництва.

Тому доцільно дослідити пільги, які надає держава суб'єктам соціального підприємництва. У статті 197 Податкового кодексу України перераховано операції, звільнені від оподаткування, які можуть бути включені до переліку операцій, що здійснюються і суб'єкти соціального підприємництва. До таких операцій належать: 1) постачання продуктів дитячого харчування та товарів дитячого асортименту для немовлят за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України; 2) постачання послуг зі здобуття вищої, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти

навчальними закладами, у тому числі навчання аспірантів і докторантів, навчальними закладами, що мають ліцензію на постачання таких послуг, а також послуг з виховання та навчання дітей у будинках культури, дитячих музичних, художніх, спортивних школах і клубах, школах мистецтв та послуг з проживання учнів або студентів у гуртожитках; 3) постачання: а) технічних та інших засобів реабілітації (крім автомобілів), послуги з їх ремонту та доставлення; товарів спеціального призначення для людей з інвалідністю та інших пільгових категорій населення; б) комплектуючих і напівфабрикатів для виготовлення технічних та інших засобів реабілітації (крім автомобілів), товарів спеціального призначення для людей з інвалідністю та інших пільгових категорій населення за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України; в) легкових автомобілів для людей з інвалідністю уповноваженому органу виконавчої влади з їх оплатою використовуючи державні кошти, а також операції з їх безоплатної передачі людям з інвалідністю; 4) постачання послуг із доставлення пенсій, страхових виплат та грошової допомоги населенню на всіх етапах доставлення до кінцевого споживача; постачання послуг з охорони здоров'я закладами охорони здоров'я, що мають ліцензію на постачання таких послуг, а також постачання послуг реабілітаційними установами для людей та дітей з інвалідністю, що мають ліцензію на постачання таких послуг відповідно до законодавства, крім послуг, перелік яких визначено чинним законодавством; 5) постачання послуг з перевезення пасажирів міським пасажирським транспортом (крім таксі), тарифи на які регулюються в установленому законом порядку (вказана норма не поширюється на операції з надання пасажирського транспорту в оренду) тощо [14].

У представників соціальних підприємств існує можливість зменшити об'єкт оподаткування на суму коштів або вартості товарів, виконаних робіт, наданих послуг, безоплатно перерахованих (переданих) протягом звітного (податкового) року неприбутковим організаціям, внесеним до Реєстру неприбуткових установ та організацій на дату такого перерахування коштів, передачі товарів, робіт, послуг, у розмірі, що не перевищує 4 відсотки оподаткованого прибутку попереднього звітного року (стаття 140.5 Податкового кодексу України) [14].

На початку 2017 року стаття 282 Податкового кодексу України «Пільги щодо сплати податку

для юридичних осіб» поповнилася новими підпунктами, де вказано, що від сплати податку звільняються:

– державні та комунальні дитячі санаторно-курортні заклади та заклади оздоровлення і відпочинку, а також дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України, які перебувають на балансі підприємств, установ та організацій, які є неприбутковими та внесені контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій;

– державні та комунальні центри олімпійської підготовки, школи вищої спортивної майстерності, центри фізичного здоров'я населення, центри з розвитку фізичної культури та спорту інвалідів, дитячо-юнацькі спортивні школи, а також центри олімпійської підготовки, школи вищої спортивної майстерності, дитячо-юнацькі спортивні школи та спортивні споруди всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, їх місцевих осередків та відокремлених підрозділів, що є неприбутковими та включені до Реєстру неприбуткових установ та організацій, за земельні ділянки, на яких розміщені їх спортивні споруди [14].

Актуальним для соціального підприємництва є надання пільгового кредитування, що надає можливість соціальним підприємцям розвиватися. Так, з метою розв'язання важливих соціальних проблем в Україні, Програма соціального інвестування WNISEF (PCI) розробила механізм пільгового кредитування соціальних підприємств, який реалізується спільно з банками-партнерами [15].

Соціальні підприємства мають відповідати трьом основним критеріям, щоб скористатися підтримкою Програми соціального інвестування: 1) бути зареєстрованою юридичною особою, або фізичною особою-підприємцем, відповідно до чинного законодавства України, та здійснювати комерційну діяльність; 2) мати чітко прописану в офіційних документах соціальну та / або екологічну мету своєї діяльності; 3) мати чітко прописаний механізм розподілу прибутку, який буде показувати скільки відсотків прибутку спрямовується на соціальну мету. Водночас встановлюються певні умови кредитування: сума кредиту, валюта кредиту, кредитна ставка, термін кредитування, цільове використання кредиту, його умови погашення та інше. Однією з умов може бути обов'язкова застава по кредиту. Крім того, до соціальних підприємців можуть ставитися індивідуальні

умови (наприклад, те, що під час купівлі обладнання потрібен також власний внесок у розмірі 10 відсотків від вартості) [15].

Висновки та пропозиції: повне або часткове звільнення від оподаткування, надання інших пільг соціально спрямованим підприємствам здатне вирішити низку проблем в соціально-економічній сфері та допомогти нашій державі представити себе на міжнародній арені усвідомленою європейською країною, що дбає про свій народ.

Список використаної літератури:

1. Cooke Ph. *Strategies for Regional Innovation Systems : Learning Transfer and Applications*. Vienna : United Nations Industrial Development Organization, 2003. URL: http://siteresources.worldbank.org/EXT/EXPCOMNET/Resources/2463593-1213887855468/32_StrategiesforRegionallInformationSystems.pdf
2. The Institute for Social Entrepreneurs. *Evolution of the social enterprise industry : A chronology of key events*. 2008. URL: <http://socialent.org/documents/>
3. Смаль В.В., Кокоть В.О. Соціальне підприємництво : підходи до визначення та ідентифікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 2016. Випуск 5. 2016. С. 69–74.
4. Bornstein D., Davis S. *Social Entrepreneurship : What Everyone Needs to Know?* Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. 147 p.
5. Bornstein D. *How to change world : Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*. Oxford. University press. 2007. 358 p.
6. Никифорак В.А. Соціальне підприємництво : сутність та особливості розвитку. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 8/2017. С. 321–324.
7. Гулевська-Черниш А. Соціальне підприємництво : європейський зліт vs український реалізм. *Новини ZN.UA від 16 березня 2018 р.* https://dt.ua/SOCIUM/socialne-pidpriemnictvo-yevropeyskiy-zlit-vs-ukrayinskiy-realizm-272250_.html
8. Салій І. Американський та європейський шляхи соціального підприємництва. *Соціальне підприємництво в Україні*. URL: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/109-amerykanskyi-ta-evropeyskiy-shliakhy-sotsialnoho-pidpriemnytstva>
9. Попова Л.М., Понікаров В.Д., Попова С.М., Назаренко Д.В. *Правове забезпечення, організація та захист господарської діяльності : навчальний посібник*. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
10. Салій І. Американський та європейський шляхи соціального підприємництва. *Соціальне підприємництво в Україні*. URL: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/>

- v-ukraini/109-amerykanskyi-taievropeyskyi-shliakhy-sotsialnoho-pidpriemnytstva
11. Петренко Ю.М. Розвиток благодійництва щодо надання соціальної допомоги. *Центр перспективних соціальних досліджень*. URL: http://www.social_responsibility/report.php
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755–IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page>
13. Гусак Н., Кузнєцова В, Стеценко Т. Соціальне підприємництво в Україні: звіт за результатами дослідження. Київ : Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, Школа соціальної роботи НаУ-КМА, ГО «Молодіжний центр з трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ XXI», 2016. 45 с.
14. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755–VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
15. Пільгові кредити для соціальних підприємств від WNISEF. *Соціальне підприємництво в Україні*. URL: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/instrumenty/finansuvannia-sotsialnykhpidpriemstv/158-pilhovi-kredyty-dlia-sotsialnykh-pidpriemstv-vid-wnisef>
-

Попова Л. Н. Административно-правовое регулирование социального предпринимательства в Украине

Статья посвящена исследованию особенностей правового регулирования социального предпринимательства в Украине, путей развития указанного вида предпринимательской деятельности, в частности возможностей предоставления государством льгот, инвестиций, кредитов субъектам социального предпринимательства. Проанализирован зарубежный опыт развития законодательной базы социального предпринимательства и возможности его применения в Украине.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, социальное предпринимательство, налоговые льготы, льготное кредитование, социальное инвестирование.

Popova L. M. Administrative and legal regulation of social entrepreneurship in Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of the legal regulation of social entrepreneurship in Ukraine, the ways of development of this type of business, in particular the possibilities for the state to provide benefits, investments, loans to social entrepreneurship. The author analyzed the foreign experience of the development of the legislative base of social entrepreneurship and the possibility of its use in Ukraine.

Key words: administrative and legal regulation, social entrepreneurship, tax incentives, preferential loans, social investment.